

PRIMENA KONCEPTA SOCIJALNOG KAPITALA U PROUČAVANJU KRIMINALITETA *

Ana Bilinović*

Gordana Tripković*

Univerzitet u Novom Sadu Filozofski fakultet, Novi Sad

U radu su analizirani efekti različitih komponenti socijalnog kapitala (socijalnih mreža, kooperativnih normi, neformalnih sankcija i poverenja) na kriminalnu aktivnost. Specifičnost veze socijalnog kapitala i kriminaliteta je predstavljena na individualnom- mikro nivou, analiziranjem prirode socijalnog kapitala prestupnika i žrtava; mezo nivou, putem analiziranja socijalnog konteksta i konteksta okoline u okviru kojih se zločin i kriminalitet odvijaju, i konačno, na makro nivou, gde je pažnja usmerena na regionalne i nacionalne razlike u socijalnom kapitalu i njihov uticaj na stopu kriminaliteta. Pozitivni efekti i uloga socijalnih mreža pri prevenciji zločina su između ostalog predstavljani putem indeksa "kolektivne efikasnosti" i programa "straže u susedstvu." Posebna pažnja je posvećena "negativnom" socijalnom kapitalu, konkretno "kriminalnom kapitalu" u čijem su fokusu devijantne socijalne mreže.

KLJUČNE REČI: socijalni kapital / kriminalitet / "kriminalni kapital" / društvena kohezija / "negativni" socijalni kapital.

* Rad je nastao tokom rada na projektu *Značaj participacije u društvenim mrežama za prilagođavanje evrointegracijskim procesima* - 2011-2014. godine (broj projekta – 179037), finansiranom od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

* E-mail: anabilinovic@gmail.com.

* E-mail: gordanatripkovic@yahoo.com.

UVOD

Koncept socijalnog kapitala je relativno nov u "pretrpanom" svetu kriminoloških teorija, iako su ideje koje su u osnovu koncepta poznate većini kriminologa. Koncept socijalnog kapitala se zasniva na ideji o socijalnoj mreži kao vrednoj imovini i direktno ukazuje na profitabilnost međuljudskih veza. Među teoretičarima i istraživačima (v. Portes 1998; Burt 2005; 1976; 1980; Lin 1999; 2001/2003; Halpern 2005; Adlerand Kwon 2002; Farr 2004) postoji široki konsenzus po pitanju stava da socijalni kapital treba analizirati u kontekstu socijalne mreže: kao resurse dostupne kroz socijalne mreže koji zauzimaju strateške lokacije unutar mreže (v. Burt 2005) i/ili značajne organizacione pozicije (Lin 2001/2003). Mreže obezbeđuju osnovu društvene kohezije time što omogućavaju ljudima da međusobno saraduju radi obostranih pogodnosti i to ne samo sa ljudima koje direktno poznaju (Bilinović i Tripković 2011;2012). Ova saradnja je u neposrednoj vezi sa resursima u socijalnim mrežama koji se shvataju kao investicije (Halpern 2005; Burt 2005; Lin 2001/2003). Uopšteno, ukoliko se uzme da mreže konstituišu resurs, mogu se posmatrati kao one koje formiraju specifični oblik kapitala.

Ukoliko se pažnja usmeri na zločin i kriminalitet kao masovnu pojavu, adekvatno je reći da se socijalni kapital u ovoj oblasti fokusira na potencijalni uticaj socijalnih mreža, kooperativnih normi, odnosa poverenja i neformalnih sankcija na kriminalno ponašanje. Pojedini teoretičari (v. Halpern 2005: 114) smatraju da koncept socijalnog kapitala ima potencijal da prevaziđe dugogodišnju podelu unutar kriminologije, na mikro (psihološki) i makro (sociološki) pristup, kao i da pruža novi fokus interesovanja za "kreatore" zakona koji se interesuju za smanjenje stope kriminaliteta. Sa druge strane, veza između socijalnog kapitala i kriminala je veoma komplikovana i pokazalo se da međusobno različite komponente socijalnog kapitala imaju protivrečan uticaj na kriminal (Field 2008). U cilju analitičnosti i sistematičnosti izlaganja, priroda veze socijalnog kapitala i kriminaliteta će biti predstavljena počev od mikro nivou (prestupnika i žrtava), preko mezo nivou (zajednice), do makro nivou (društava).

SOCIJALNI KAPITAL PRESTUPNIKA I ŽRTAVA

U kriminološkoj literaturi je naširoko potvrđena veza između starosne dobi i kriminaliteta (Ignjatović 2009; 2010; Field 2008; Halpern 2005; Newburn 2007; Farrington 2007; Smith 2007). Zvanična statistika govori u prilog tezi

da većina ljudi čini prekršaje u mladosti, posebno između 15. i 18. godine života. Koncept socijalnog kapitala se pokazao kao veoma koristan pri razumevanju ove pravilnosti.

Objašnjenje leži u "normalnom" razvoju socijalnog kapitala i odnosa tokom života, kao i u skupu mera "neformalne socijalne kontrole" (v. Ignjatović 2010: 16) koji su u vezi sa ovim odnosima. Pri uobičajenom, normalnom razvoju, deca su snažno privržena porodici i roditeljima. Tokom adolescentskog perioda, odnosi između roditelja i deteta teže da slabe (Kovačević 2003). U ovom periodu, mlada osoba teži da se udalji od sputavajućeg uticaja roditelja, a da pri tom "nije uložila u recipročne odnose odraslih koji bi u budućnosti mogli da imaju limitirajući uticaj... adolescenti su razudani jer se nalaze u procepu između mehanizama neformalne socijalne kontrole koji su delotvorni za decu" (Smith, navedeno prema Halpern 2005: 115). Ovo polje istraživanja je trenutno veoma dinamično i čini se da se formiranje društvenih veza pokazuje kao glavno objašnjenje pri udaljavanju od zločina nakon perioda adolescencije. Nalazi brojnih istraživanja (v. Sampson and Groves 1989; Smith 1999; Trasler, navedeno prema Halpern 2005; Leffert and Petersen, navedeno prema Halpern 2005) potkrepljuju ovu teorijsku pretpostavku. U jednom od najprominentnijih istraživanja (v. Sampson and Groves 1989), analizirani su podaci iz lične životne istorije na uzorku od 500 osuđenih prestupnika finejdžera i 500 nedelinkvenata u periodu od 1940-1950. godine. Nazali su pokazali da stabilan posao, posvećenost konvencijalnom obrazovanju i zaposlenju, kao i bračna obaveza predstavljaju bitne razloge za udaljavanje od kriminalnih radnji. Pozitivni efekti potpunih partnerskih odnosa su evidentirani i drugim istraživanjima (v. Quinton et al., navedeno prema Halpern 2005: 117), iako je zapaženo da su mladi ljudi sa problemima u ponašanju ređe gradili ovakve odnose sa partnerima, što je za posledicu imalo otvaranje začaranog kruga slabih društvenih veza i podsticanje devijantnosti. Evidentno je da društvene veze u određenoj meri stvaraju međuzavisne sisteme obaveza i suzdržavanja koji nameću previsoku cenu da bi se sklonost ka kriminalu sprovela u delo. Društvene veze nude razne prilike za ostvarenje i satisfakciju, "šargarepu, ne samo štap", ohrabrujući osobu da menja zadovoljstva proizašla iz kriminala za ona koja nudi svet odraslih (Trasler, navedeno prema Halpern 2005: 115). Iz rezultata navedenih istraživanja se nameće zaključak da je ono što većinu ljudi drži podalje od kršenja zakona neformalna socijalna kontrola i usvajanje određenih normi, a ne strah od kršenja zakona i formalnih sankcija. Stoga su oni koji ne uspostave nove, jake društvene veze, kao mladi odrasli ljudi, u velikoj opasnosti od trajnog kršenja zakona (Halpern 2005).

Postoji suprotna hipoteza koji je neophodno uzeti u obzir – da li je socijalna isključenost/društvena izolacija sama po sebi simptom antisocijalne ili devijantne ličnosti? Brojne varijable ličnosti kao i psihološke varijable (nizak stepen inteligencije, samokontrole, impulsivnost i agresija) su ponuđene prilikom objašnjenja zašto su neki ljudi skloniji kršenju zakona (Farrington 2007). Nameće se pitanje da li ove osobine navode pojedince da izbegavaju konvencionalne odnose odraslih, a druge ljude da izbegavaju njih, pritom nezavisno uvećavajući verovatnoću kršenja zakona?

Na prvi pogled nije jasno da li su nestabilno zaposlenje, kontakti sa delinkventima, neuspeh ili izbacivanje iz škole prouzrokovani dominantnom crtom ličnosti, ili je društveni kontekst taj koji utiče na kršenje zakona (v. Halpern 2005: 116). Na primer, prisutna je dilema da li je izbacivanje iz škole običan simptom "delinkventne ličnosti", ili je to faktor koji kasnije doprinosi kršenju zakona (u situaciji nedostatka kvalifikacija, mlada osoba se okreće kriminalu kao najboljoj opciji da zaradi za život). Postoje dokazi da individualne razlike u određenoj meri svakako utiču na okruženje i socijalne mreže koje ljudi uspostavljaju. Pojedina istraživanja (v. Brannigan et al., navedeno prema Halpern 2005) su ukazala na uticaj hiperaktivnosti u detinjstvu na viši nivo maloletničke agresije i lošeg vladanja u periodu adolescencije. Takođe je predočeno (v. Sampson et al. 1999) da priroda okruženja i socijalne mreže mlade osobe imaju značajne dodatne efekte na buduće (ne)dozvoljeno ponašanje. Takođe se može tvrditi (v. Halpern 2005) da su individualne karakteristike koje delimično utiču na kasnije izbore i same pod uticajem socijalnog okruženja mlade osobe. U literaturi se često navode "faktori porodičnog rizika" (v. Farrington 2007: 613-619) kao što su neprijateljski nastrojen, distanciran otac tokom detinjstva, odgajanje uz strogu disciplinu, agresivno roditeljstvo uz primenu "crne" pedagogije, koji se u određenoj meri uzimaju za preduslove za kasnije kršenje zakona (Farrington 2007; Smith 2007; Newburn 2007). Iz navedenog je evidentno neodređeno međusobno osnaživanje individualnog socijalnog konteksta pojedinca i njegovog razvojnog karaktera i životnog stila, te iz tog razloga ova povezanost nije u potpunosti predodređena.

Hipotezu o uticaju socijalnog kapitala na prestupničko/kriminalno ponašanje podržavaju brojni empirijski nalazi. Rezultati istraživanja sprovedenog u Filadelfiji 1958. godine (Williams and Sickles, navedeno prema Halpern 2005: 117) pokazali su da socijalni kapital kao što je vršnjački uticaj tokom mladosti, predstavlja ključni preduslov za dalji kriminalitet, više nego što je to ljudski kapital (v. Schultz 1961; Becker 1962; 1992) mlade osobe, u koji spada između ostalog broj godina školovanja. Studija sprovedena u Švedskoj (v. Lindstrom, navedeno prema Halpern 2005) na uzorku od 800

petnaestogodišnjih učenika, pokazala je da roditeljsko učešće, ujedno na individualnom i celokupnom školskom nivou stvara socijalni kapital koji se pokazao značajnim pri prevenciji širokog spektra devijantnih ponašanja među mladima. Rezultati studije sprovedene u Nemačkoj na uzorku od 500 mladih ljudi istakla je ključnu ulogu roditelja i škole pri suzbijanju delinkvencije i desničarskog ekstremizma, posebno u kontekstu široko rasprostranjene anomije u bivšoj istočnoj Nemačkoj (Hagan, Merkens and Boehnke 1995). Studija sprovedena u Kini koja je uključila 269 recidivista je otkrila, posle zanemarivanja uobičajenih rizičnih varijabli, da se ponovno kršenje zakona značajno smanjuje ako je prestupnik oženjen ili se zaposlio posle otpuštanja iz zatvora (Liu, navedeno prema Halpern 2005: 118). Podaci iz dve studije sprovedene u Kanadi koje su se fokusirale na mlade koji odrastaju na ulici, pokazali su kako su roditeljsko odbacivanje, disfunkcionalna porodica i negativna školska iskustva primarno odgovorna za odluku ovih mladih da se okrenu ulici. Rezultati studija su takođe ukazali na činjenicu da zaposlenje deluje podsticajno u smislu odvratanja od odluke da se okrenu ulici i životu zasnovanom na kriminalu (Hagan and McCarthy 1997).

Analizirani podaci naširoko govore u prilog pozitivnih efekata i uloge socijalnih mreža pri prevenciji i sprečavanju kršenja zakona. Oni sugerišu da društvena izolacija podstiče sklonost ka kriminalnom ponašanju. Međutim, opisan "scenarij" nije potpun i znatno je složeniji sa tačke gledišta socijalnog kapitala. Tipičan mladi prestupnik (recidivista) nije samo isključen iz glavnih socijalnih mreža, već takođe može biti povezan i sa "suparničkom", odnosno devijantnom socijalnom mrežom u okviru koje se prestupništvo može smatrati prihvatljivim, kao i očekivanim obrascem ponašanja. Ova teza je između ostalog potkrepljena studijom mladih koji su odrastali na ulicama Toronta i Vankuvera (v. Hagan and McCarthy 1997). Ovi mladi su pored toga što su bili isključeni iz glavnog socijalnog miljea, bili društveno uključeni u odnose putem kojih se prenose veštine i znanja o uličnom kriminalu, a koji se podvode pod "kriminalni kapital". Ovo je jasan primer jednog od potencijalnih "nedostataka" socijalnog kapitala – bilo koji oblik socijalnog kapitala ne mora nužno predstavljati "dobit" za svakoga. Najozloglašeniji primer u ovoj oblasti je pojava organizovanog kriminala. Kriminalni socijalni kapital potpada pod termin "negativni" socijalni kapital (v. Portes 1998: 18) kojim se opisuju nekonvencionalne, antisocijalne veze kakve se javljaju unutar bandi.¹ Upotreba termina "negativni" socijalni kapital je svakako

¹Prilikom distinkcije između dobrih i loših aspekata socijalnog kapitala, neophodno je razumeti meru do koje svi mogu steći pristup njegovim benefitima, usled čega se o socijalnom kapitalu govori kao o javnom dobru, kao i meru do koje određene grupe mogu

interesantna prilikom njegove primene, ali je problematična u okviru šireg konteksta, s obzirom da počiva na *post hoc* sudu, zauzimajući određenu tačku gledišta u odnosu na poimanje onoga šta je negativno. Primera radi, da li će se na podzemni pokret otpora gledati kao na pozitivnu ili negativnu pojavu, očigledno zavisi od toga na čijoj smo strani (Field 2008: 92).

Slični teorijski i empirijski uvidi su potvrđeni i sa tačke gledišta žrtava i njihovog socijalnog kapitala, gde se došlo do analognog zaključka – što je osoba više socijalno isključena iz glavnih tokova društva, veća je verovatnoća da će postati žrtva zločina. Longitudinalna studija mortaliteta sprovedena u periodu od 1979-1985. godine na uzorku od 200.000 odraslih muškaraca, državljana SAD-a (v. Kposowa, Singh and Breault 1994) fokusirala se na ispitivanje efekata bračnog statusa i socijalne izolacije na homicid. Otkriveno je da neoženjenost i socijalna izolacija znatno uvećavaju verovatnoću da će takve osobe postati žrtve ubistva. Zanemarujući starosno doba i druge socioekonomske indikatore, evidentirana je 1.9 puta veća verovatnoća da će neoženjene osobe biti žrtve ubistva od onih u braku, 1.7 puta veća verovatnoća da će razvedene/rastavljene osobe ili udovci biti ubijeni nego oni u braku, kao i 1.6 puta veća verovatnoća da će socijalno izolovani pojedinci postati žrtve ubistva, nego "socijalno angažovane" osobe (Kposowa, Singh and Breault 1994).

Veza između socijalne izolacije i viktimizacije je posebno uočljiva u situacijama kada pojedini, obično stariji građani, ostanu u svom prebivalištu za vreme talasa migracija iz unutrašnjih delova grada, što je bio slučaj u SAD-u u periodu od 1960-ih nadalje. Starosedeoci koji su odlučili da ne napuste prebivalište ili koji nisu bili u mogućnosti da se presele, suočili su se sa socijalnom izolovanošću, jer je većina njihovih komšija i prijatelja napustila naselje. Nastala situacija je doprinela tome da postanu "glavna meta" pridošlica (Nova Institute, navedeno prema Halpern 2005: 120). Socijalna izolacija i strah se u određenoj meri javljaju i kao reakcija na zločin. Preciznije, žrtve se često osećaju primorane da se socijalno izoluju iz razloga gubitka poverenja u duge. Nažalost, ovo može pokrenuti začarani krug koji dalje osnažuje strah, time i "ranjivost".²

kontrolisati i odbiti pristup njegovim benefitima, kada se socijalni kapital odnosi na nešto što neki zovu "javno dobro." Tako se može napraviti prilično jasna distinkcija između *produktivnih društvenih mreža* koje proizvode pozitivne posledice za njihove članove kao i za zajednicu u širem smislu, i *štetnih društvenih mreža* koje imaju pozitivne efekte po njihove članove ali uključuju negativne ishode po širu zajednicu (Bilinović i Tripković 2012).

²Zanimljivo je da je za žrtve koje završe na ulici jedan od najboljih načina da se zaštite od daljeg nasilja formiranje onoga što beskućnici zovu "ulična porodica". Pokazalo se da ovi

VEZA SOCIJALNOG KAPITALA I KRIMINALA NA (MEZO) NIVOU ZAJEDNICE

Pored brojnih činilaca koji oblikuju pojedinačno kriminalno ponašanje, kriminal je uslovljen i situacionim okolnostima koje povezuju potencijalne prestupnike sa potencijalnim žrtvama unutar socijalnog konteksta i konteksta okoline kojima najčešće fale uobičajeni inhibitori kriminala. Ova teza je potvrđena empirijskim istraživanjima čiji su rezultati obelodanili značajne razlike u stopi kriminala u različitim susedstvima, naseljima i zajednicama (v. Messner, Baumer and Rosenfeld 2004; Sampson and Groves 1989), posebno onim urbanog i ruralnog tipa. Pljačka, lični napadi i ubistva su učestaliji u gradovima, posebno onim koji imaju populaciju veću od 250.000 stanovnika, nego u ruralnim sredinama ili u gradovima sa populacijom manjom od 250.000 stanovnika. Unutar gradova, napadi su koncentrisaniji u unutrašnjim delovima grada (Walmsley, navedeno prema Halpern 2005; Povey and Allen, navedeno prema Halpern 2005). Neophodno je istaći da naznačena razlika u nivou kriminala u urbanim i ruralnim sredinama nije prisutna u svim delovima sveta, niti je konstantna tokom različitih istorijskim perioda.

Rezultati istraživanja zločina u različitim tipovima susedstva i naselja, sprovedenog u Britaniji početkom 21. veka ukazali su na to da je stopa zločina bila najveća u dve, naizgled veoma različite oblasti – u kraju onih koji "preživljavaju" i onih "u usponu" (v. Aitchison and Hodgkinson, navedeno prema Halpern 2005: 122). Krajevi u kojima se "preživljava" se uklapaju u popularnu sliku oblasti viskog kriminala, koju karakterišu smeštaj za socijalno ugrožene, stara populacija, samohrani roditelji, kao i multietničnost i niski prihodi stanovništva. Nasuprot njima, oblasti "u usponu" karakteriše veliki procenat imućnih profesionalaca. Ono što je zajedničko ovim oblastima je mali socijalni kapital i često velika mobilnost. Stopa provala u oba tipa oblasti je gotovo duplo veća nego u drugim oblastima – 5% godišnje u poređenju sa 2-3 % u drugim oblastima (Aitchison and Hodgkinson, navedeno prema Halpern 2005: 122).

Nameće se pitanje je da li se ove varijacije u stopi kriminala u različitim krajevima mogu adekvatno objasniti pomoću varijabli na individualnom nivou, kao što je na primer koncentracija prestupnika u nekom kraju. Ovo nužno ne isključuje objašnjenje pozivanjem na socijalni kapital, s obzirom

fiktivni rodbinski odnosi mogu da ponude značajnu zaštitu ranjivim ljudima kojima nedostaju konvencionalne forme socijalnog kapitala (McCarthy, Hagan and Martin 2002).

da ishodi na individualnom nivou i sami veoma zavise od socijalnih mreža u kojima se osoba kreće. Međutim, teoretičari socijalnog kapitala veruju da se nešto više događa na nivou zajednice, nešto što može da se "doda" prostom zbiru njenih delova – efekat na ekološkom nivou.

Jedan od načina na koji susedstva/zajednice funkcionišu kao više od zbira njihovih delova je kroz pozitivno dejstvo socijalnog kapitala na mikro nivou ili nivou porodice. Kao što je istakao Robert Putnam "prisustvo velikog broja stabilnih porodica u susedstvu je povezano sa nižim nivoom maloletničkog kriminala, ne zato što odrasli služe kao uzori ili supervizori, već zato što odrasli odgajaju dobro prilagođenu i vaspitanu decu. Tako "dobre porodice" proizvode "efekat talasa" uvećavajući izbor "dobrih" vršnjaka sa kojima se deca drugih porodica mogu sprijateljiti" (Putnam 2000/2008: 314-315).

Susedstva/zajednice sa visokom stopom kriminala imaju još jednu karakteristiku – nizak nivo socijalne kohezije. Susedi se slabije poznaju i među njima postoji nizak stepen poverenja³, ljudi se češće sele i generalno osećaju manju privrženost kraju u kom žive. Pitanje je kako se ovi delovi uklapaju zajedno - da li je nizak nivo socijalne kohezije u tim krajevima rezultat kriminala ili nizak nivo socijalne kohezije zapravo pospešuje kriminal?

Zaista je teško analizirati ovu vrstu složene kauzalnosti. Ipak, postoje dokazi koji govore u prilog tome da socijalna kohezija i socijalni kapital jesu činioci koji utiču na obim zločina u nekom kraju. Deo dokaza proizašao je iz radova kriminologa Roberta Sampsona (Robert Sampson) i njegovih saradnika koji su se fokusirali na ispitivanje veze između socijalne kohezije, "neformalne socijalne kontrole" i kriminala u 343 kvarta u Čikagu (Sampson et al. 1997; Sampson et al. 1999). Sampson i saradnici su ispitali "neformalnu socijalnu kontrolu" putem postavljanja pitanja stanovnicima kolika je verovatnoća da bi se njihovi susedi umešali u slučaju da primete da deca beže iz škole ili provode vreme na ulici. Merili su i "socijalnu koheziju i poverenje" na osnovu stepena do kojeg su se ispitanici složili sa tvrdnjama poput "ovo je usko

³Pored isticanja značaja poverenja u okviru socijalne mreže (v. Coleman 1988-89), postoji dilema da li ga treba tretirati kao sastavnu komponentu socijalnog kapitala ili kao jedan od njegovih ishoda. Poverenje je po sebi kompleksna i raznovrsna pojava i njegovo integrisanje u koncept socijalnog kapitala zajedno sa drugim faktorima kakvi su mreže i norme čine koncept izuzetno komplikovanim (Kostova and Roth 2003). Drugo, poverenje nije neophodna posledica zajedničkih normi i jakih mreža i stoga ga je najbolje tretirati kao zasebnu promenljivu. Mnoge veze mogu funkcionisati savršeno uz minimum poverenja, uključujući mnoge od onih koje se zasnivaju na navikama i institucionalnim sankcijama pre nego na povratnom izboru. Treće, pravljenje analitičke razlike između poverenja i socijalnog kapitala čini mogućim konstruisanje uzročno-posledičnog modela između njih (Bilinović i Tripković 2012).

povezano susedstvo" ili "ljudi se u ovom kraju generalno ne slažu" (ova tvrdnja se obrnuto vrednovala). Otkrili su da su ove dve mere u snažnoj korelaciji u različitim kvartovima i stoga su ih spojili u jedinstven indeks koji su nazvali "kolektivna efikasnost". Kolektivna efikasnost je bila u snažnoj negativnoj korelaciji sa stepenom kriminala u susedstvu. Ova negativna povezanost je istrajavala čak i kada su zanemarene karakteristike na individualnom nivou, kao što su bračni status, posedovanje kuće, etničnost, mobilnost, godine provedene u nekom kraju, starosno doba i socioekonomski status. Sampson i saradnici su tvrdili da kolektivna efikasnost smanjuje kriminal ne zato što je tada veća mogućnost da će se stanovnici direktno umešati u ozbiljan kriminal, već iz razloga što je tada veća mogućnost da će se potruditi da ga spreče, obeshrabljujući na primer, okupljanje tinejdž bandi, uzimanje droga ili druge forme devijantnog ponašanja. Takođe su sugerisali da kolektivna efikasnost može suzbiti kriminal tako što zajednica postaje efikasnija u traženju usluga, podrške i intervencija od državnih službi: "kao što je dobra u organizovanju zajedničkih proslava, složna i dobro organizovana zajednica je dobra i u borbi za više policije na njenim ulicama" (Sampson et al. 1997: 922). Kolektivna efikasnost je pokazala pozitivnu korelaciju sa prijateljskim i rodbinskim vezama, učešćem u kolektivnim aktivnostima i aktivnostima u kraju. Čak i nakon zanemarivanja ovih mreža društvenog kapitala zajedno sa drugim značajnim faktorima, preostala kolektivna efikasnost je istrajavala kao ubedljivo najveći prediktor kriminala: "ovi rezultati sugerišu da lične veze, organizacija i lokalne službe same po sebi nisu dovoljne - izgleda da se smanjenje nasilja može pre direktno pripisati neformalnoj socijalnoj kontroli i koheziji među stanovništvom" (Sampson et al. 1997: 923).

Napori da se uspostavi i podstakne neformalna socijalna kontrola u cilju prevencije kriminala su jednim delom uobličeni u program "straže u susedstvu" (Halpern 2005: 126). U mnogim delovima sveta od sredine 1980-ih, kada kreće njihova ekspanzija, ovi programi pružaju koristan test ocene uloge zajednice pri prevenciji kriminala. Međutim, postoji nekoliko problema u vezi sa ovim "testom" koje bi trebalo razmotriti. Prvo, prisutno je nekoliko velikih metodoloških problema koji se tiču ocenjivanja efikasnosti programa straže u susedstvu. Oblasti u kojima takvi programi najčešće uspevaju su bogati krajevi sa malom stopom kriminala (Laycock and Tilley, navedeno prema Halpern 2005: 126-127). Istraživanje koje je uključilo 3700 programa straže u susedstvu u Engleskoj i Velsu je pokazalo da se takvi programi ređe pokreću u oblastima sa visokom stopom kriminala i mnogo češće dožive neuspeh u tim krajevima (Husain, navedeno prema Halpern 2005: 127). Ovo stvara pogrešnu sveukupnu pozitivnu korelaciju između takvih programa i manje stope kriminala. Programi straže u susedstvu takođe uvećavaju izveštavanje o

kriminalu, što donosi nove metodološke probleme za longitudinalni pristup. Može se desiti i veliki "efekat premeštanja" (smanjenje jedne vrste delikta na uštrb uvećanja druge vrste delikta), što znači da je potrebno da se isprati veliki opseg mera kriminala, kao i stope kriminala u susednim oblastima. Takođe, iako ovi programi često imaju dinamične i posvećene vođe, "članovi" često pokazuju relativno malu posvećenost ovakvoj vrsti kolektivne angažovanosti (Halpern 2005).

Podaci o delotvornosti straža u susedstvu se značajnu razlikuju među zemljama. U SAD-u su podaci prilično nedosledni. Rezultati studije koja je istraživala 53 kvarta u Sinsinatiju su pokazali da programi straže u susedstvu nisu imali uticaj na smanjenje kriminala (Smith, Novak and Hurley 1997), dok su druge studije predočile nešto pozitivnije rezultate, kao u slučaju evaluacije eksperimenata sa policijskim nadzorom zajednice u Čikagu, koji je, kako se čini, doveo do pada kriminala (Skogan and Hartnett, navedeno prema Halpern 2005). U Ujedinjenom Kraljevstvu, u longitudinalnom istraživanju koje je obuhvatilo 1500 stanovnika u dve oblasti Lestera otkriveno je smanjenje broja krađa tokom 12 meseci od uvođenja programa, iako je uočen ponovni porast nakon ukidanja straže u susedstvu (Metthews and Trickey, navedeno prema Halpern 2005). Istraživači su zaključili da se inicijalno smanjenje ne može pripisati poboljšanjima u okolini, jer je samo nekolicina njih započeta za vreme projekta, te da se stoga može pripisati programima straže u susedstvu. Još jedno istraživanje je zabeležilo značajno opadanje broja provala i krađa automobila u 3 od ukupno 6 oblasti u kojima se intervenisalo (Husain, navedeno prema Halpern 2005). Istraživanja van SAD-a i Ujedinjenog Kraljevstva takođe pokazuju raznovrsne, ali umereno pozitivne rezultate. U istraživanju koje je uključilo 6 projekata straže u susedstvu u Holandiji otkriveno je da je kriminal bio u značajnom padu u 3 od 6 pokrivenih oblasti, ali je zapaženo da je bilo veoma teško pokrenuti program u nekim oblastima (Lohman and van Dijk, navedeno prema Halpern 2005). Evaluacija programa Straže u susedstvu u Viktoriji u Australiji je dovela do zaključka da su ti programi doneli smanjenje broja zločina u kratkom periodu, ali da je odsustvo pouzdanih mera bacilo sumnju na njihovo dugotrajno pozitivno dejstvo (Mukherje and Wilson, navedeno prema Halpern 2005).

Ono što je evidentno jeste da prethodni socijalni kapital ima tendenciju da bude preduslov za uspešne programe straže u susedstvu, a mnogi neuspesi programa, posebno u oblastima sa visokom stopom kriminala, povezani su sa odsustvom socijalnog kapitala. Učešće u ovim programima je obično uslovljeno prethodnim učešćem u organizaciji zajednice i dužinom boravka u nekoj oblasti. Može se zaključiti da je uticaj ovih programa relativno

skroman, nepouzdan i obično kratkoročan, uprkos nekoliko zapaženih uspeha. Jedna od interpretacija ovih rezultata je da je važnost susedskog socijalnog kapitala u prevenciji kriminala precenjena (Field 2008). Nešto optimističnije tumačenje polazi od shvatanja da su susedski programi jednostavno previše "slabi" da bi predstavljali ozbiljan test za Sampsonovu tezu o "kolektivnoj efikasnosti" (v. Sampson et al. 1997; Sampson et al. 1999) ili hipotezu o susedskom socijalnom kapitalu. U pojedinim slučajevima se na ove programe gledalo i kao na političko pokriće za povlačenje policijskog nadzora zajednice.

VEZA SOCIJALNOG KAPITALA I KRIMINALA NA MAKRO NIVO: REGIONALNE I NACIONALNE RAZLIKE U NIVOU KRIMINALA

Iz dosadašnje analize je evidentno da pri prevenciji i smanjenju kriminala iz perspektive socijalnog kapitala, (na mikro i mezo nivou) posebnu pažnju treba usmeriti na osnaživanje neformalne socijalne kontrole, neformalnih normi, socijalne kohezije i međusobnog poverenja. Brojna empirijska istraživanja prirode veze socijalnog kapitala i kriminala na regionalnom i nacionalnom nivou podržavaju ovu tezu. Rezultati istraživanja u SAD-u (v. Kawachi et al., navedeno prema Halpern 2005), koje je poredilo stanje u državama, ukazali su na postojanje izuzetno snažne povezanosti između nivoa kriminala i socijalnog kapitala. Otkriveno je da države u kojima ima manje poverenja, izmereno prema standardnim anketnim pitanjima, imaju znatno veću stopu ubistava, napada, provala i krađa ili džeparenja (Berkman and Kawachi, navedeno prema Halpern 2005: 130). Dobijeni podaci su rezultat poprečnog preseka, pa je kauzalnu direkciju moguće dovesti u pitanje - možda u pojedinim državama ima manje poverenja zbog stope kriminala? Robert Putnam (Putnam 2000/2008) je zapazio da veza između kriminala i socijalnog kapitala ostaje jaka i značajna čak i kada se zanemari nivo straha, izmeren na osnovu mišljenja ljudi koji se slažu sa izjavom da "se brinu da njihova porodica može postati žrtva zločina" (Putnam 2000/2008: 144-145). Da je zaista istina da kriminal "parališe" ljude i da zbog njega ljudi gube poverenje i povezanost sa zajednicom, zanemarivanje straha bi eliminisalo tu vezu. Međutim, ne eliminiše je – istraživanje je pokazalo da je parcijalna korelacija manja, ali još uvek značajna.

Zanimljivo je spomenuti istraživanje u kome je analizirana stopa homicida sa prilagođenim starosnim dobom⁴ širom SAD-a od 1973. do 1993. godine (Galea, Karpati and Kennedy 2002). Za mere socijalnog kapitala uzeti su društveno poverenje i učešće u dobrovoljnim udruženjima (po stanovniku), a podaci su preuzeti iz opštih anketa o domaćinstvu. Zanemarujući nivo prihoda i urbanizacije, otkriveno je da države sa manjim nivoima društvenog poverenja imaju znatno veće stope ubistava, čime se potvrđuju rezultati prethodno pomenutog istraživanja (Berkman and Kawachi, navedeno prema Halpern 2005) Dodatno, vremenski niz podataka je omogućio autorima da ispituju kako su promene u socijalnom kapitalu i homicidu bile međusobno povezane tokom vremena. Otkrili su kompleksnu dvosmernu vezu, zaključujući da povećanje nasilja može smanjiti društveno poverenje i obrnuto, čime je uspostavljena nelinearna i dinamična veza između ove dve pojave.

Pored iznetih nalaza, ostaje još nerešenih pitanja o prirodi ovog odnosa. Na primer, da li je kriminal u južnim zemljama SAD-a veći zato što ove države imaju disproporcionalno mali broj susedstva/krajeva u kojima ljudi veruju jedni drugima, odnosno u kojima postoji manjak međusobnog poverenja? Potpuno je neverovatno da je puka slučajnost da su svi krajevi sa malim društvenim poverenjem smešteni u određenim regionima SAD-a.

Pojedini teoretičari (v. Kawachi et al., navedeno prema Field 2008) su predložili nejednake prihode kao verovatan uzrok manjeg poverenja. Oni su otkrili snažnu pozitivnu vezu između kriminala i nejednakosti prihoda među američkim državama. Obe ove varijable su snažno kovarirale sa društvenim poverenjem, ali slabije sa prosečnim prihodom – drugim rečima, društveno poverenje i kriminal su vođeni ekonomskom nejednakošću, a ne siromaštvom samim po sebi. Međutim, za razliku od studija Sampsona i saradnika (v. Sampson et al. 1997; Sampson et al. 1999), ovde se sugerše da je kauzalni ključ koji povezuje kriminal, društveno poverenje i nejednakost mali stepen samopoštovanja, dostojanstva i društvenog statusa (Field 2008: 68-69). Potporu za ovu hipotezu pružila je detaljna studija forenzičkog psihijatra Džejmisa Žilijana (James Gillian) koji je na osnovu 20 godina rada sa nasilnim prestupnicima zaključio da se nasilje nikada ne rađa iz prostih ekonomskih motiva, već zbog pitanja "časti i srama, tako važnih za ljudske društvene odnose" (Gillian, navedeno prema Halpern 2005: 132). Pojedinačni slučajevi nasilja gotovo uvek imaju svoje korene u manjim slučajevima "nepoštovanja" ili povreda samopoštovanja ili dostojanstva.

⁴Prilagođavanje starosnog doba/standardizacija starosnog doba je tehnika koja se koristi da bi se olakšalo poređenje populacija koje imaju stanovništvo sa velikim razlikama u godinama.

Pojedinac čiji su samopoštovanje i dostojanstvo ugroženi zbog lošeg statusa u društvu je posebno osetljiv na takve uvrede. Tako nejednakost ima osoben uticaj, preувелиčavajući razlike u društvenom statusu i potcenjujući dostojanstvo i samopoštovanje siromašnih (Halpern 2005: 133).

Veza između ekonomske nejednakosti i kriminala je potvrđena u internacionalnoj ravni. Nacije u kojima je veća ekonomska nejednakost imaju znatno veće stope kriminala (Messner, Baumer and Rosenfeld 2004). Čini se da ekonomska nejednakost "razvlači društveni milje" do tačke pucanja, a to se manifestuje i u smanjenom socijalnom kapitalu i u povećanom nasilju. Druge razlike koje potencijalno otežavaju međuljudsku saradnju mogu imati isti efekat, na primer populacija koja je etnički heterogena (Patnam 2000; Messner, Baumer and Rosenfeld 2004). Međutim, čak i kada se statistički zanemari takva društvena kompozicija, socijalni kapital i dalje ostaje statistički značajno povezan sa kriminalom, sugerišući da ima još stvari koje je neophodno objasniti o vezi socijalnog kapitala i kriminala na makro nivou.

Takođe se čini da postoje regionalne i nacionalne varijacije u osnovnim normama koje utiču na pojavu kriminala. Čini se da je u nekim regionima i u nekim nacijama "kulturološki prihvaćenije" iskoristiti i ponekad prevariti druge ljude. Međutim, da li su ovi obrasci ponašanja deo socijalnog kapitala? Nacionalna, građanski orijentisana kultura u kojoj se "varanje" drugih osoba, bili oni stranci ili ne, smatra neprihvatljivim se ne uklapa u usku definiciju socijalnog kapitala kao jedinstvene mreže ljudi koji se poznaju. S druge strane, svakako se uklapa u većinu definicija koje ističu mreže, norme i poverenje koji olakšavaju koordinaciju i kooperaciju zarad zajedničkih pogodnosti.

ZAKLJUČAK

Rezultati brojnih elaboriranih istraživanja ukazuju da socijalni kapital ima kauzalni uticaj na kriminalitet na mikro (individualnom), mezo (susjedstvo, zajednica) i makro (regionalnom i nacionalnom) nivou. Na mikro nivou, saznajemo da su pojedinci koji su manje uključeni u intimne odnose od poverenja skloniji da postanu i prestupnici i žrtve kriminala. Snažni, konzistenti i pouzdani intimni odnosi "uvlače" osobu u mrežu obaveza, vrednosti i "mejnstrim" satisfakcija koje sprečavaju kršenje zakona. Nekim pojedincima je teže da izgrade takve odnose nego drugima, bilo zbog pređašnjih porodičnih odnosa koje karakteriše odsustvo, zlostavljanje ili nestabilnost, bilo zbog ličnih (antisocijalnih) osobina. Evidentno je da ulazak u takve "mejnstrim" odnose u bilo kom trenutku nečijeg života može imati

presudan uticaj na suzbijanje prestupničkog ponašanja. Takođe, ako su konvencionalne "prodrushtvene" veze slabe, "negativne forme" socijalnog kapitala mogu da popune tu prazninu, kao u slučaju maloletničkih bandi koje uvlače pojedinca u alternativni i kompetitivni skup normi i mrežu lojalnosti.

Na mezo nivou ili nivou zajednice zapaža se da se individualne i porodične "priče" međusobno osnažuju. Uticaj vršnjaka može biti snažan, a masa devijantnih ili sa druge strane "prodrushtvenih" mladih ljudi može snažno uticati na "prosečnog" pojedinca u jednom ili drugom pravcu, kreirajući tako karakterističnu kulturu u školi ili susedstvu kojoj je teško odoleti. U isto vreme, zajednice se veoma razlikuju po pitanju "kolektivne efikasnosti," odnosno mere u kojoj susedi veruju jedni drugima i stepenu do kojeg se udružuju da bi uspostavili i osnažili svakodnevne norme prihvatljivog ponašanja. Visok socioekonomski status, nizak nivo pokretljivosti stanovništva, snažnije veze među prijateljima i porodicom i viši nivo organizovanog učešća su indikatori veće kolektivne efikasnosti. Koncentrisano siromaštvo i socijalna i etnička heterogenost su povezani sa manjom kolektivnom efikasnošću.

Konačno, evidentne su značajne regionalne i nacionalne razlike u nivou kriminala koje su, kako se čini, povezane sa socijalnim kapitalom. Ove razlike delom reflektuju društvene i ekonomske prilike na makro nivou, kao što je ekonomska nejednakost, koja "zateže socijalni milje" širom društva, smanjujući poverenje, međusobno poštovanje i zajedničko tlo na kom se socijalni kapital na mikro i mezo nivoima mora graditi. Regionalne i nacionalne razlike takođe ističu potencijalnu ulogu kulturoloških i normativnih razlika (neformalnih pravila svakodnevnog života) pri vršenju kriminala. Na isti način na koji se susedstva i zajednice razlikuju u njihovim društvenim normama, mogu se razlikovati i čitave nacije.

Uprkos značajnim razlikama među različitim tipovima kriminala i velikom broju drugih uzročnika zločina i kriminala koji ovde nisu razmotreni, kako god da se posmatra i na bilo kom nivou, socijalni kapital se pokazuje kao značajan uzročnik kriminala. Socijalni kapital svakako ne treba simplifikovati po principu jednostavnog pravila "više je bolje", jer postoje primeri određenih formi socijalnog kapitala koje olakšavaju zločin – "negativni" socijalni kapital. Još uvek su prisutne brojne nejasnoće koje onemogućuju potpunu sliku veze kriminala i značaja socijalnih mreža, nasuprot formalnih sankcija, i jednog nivoa nasuprot drugom. Na osnovu predočenih informacija se svakako može tvrditi da su kriminal i socijalni kapital, a posebno nasilni kriminal i socijalni kapital, deo iste priče.

REFERENCE

- (1) Adler, P. S. and Kwon S. (2002) Social Capital: Prospects for New Concept. *The Academy of Management Review* 27(1): 17-40.
- (2) Becker, G. S. (1962) Investment in human capital: A theoretical analysis. *The Journal of Political Economy* 70(5): 9-49.
- (3) Becker, G. S. (1992) Human capital and the economy. *Proceedings of the American Philosophical Society* 136(1): 85-92.
- (4) Bilinović, A. i G. Tripković (2011) Teorijske osnove socijalnog kapitala. U: V. Sokolovska i M. Škorić (ur.), *Analiza socijalnih mreža I*. Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 86-104.
- (5) Bilinović, A. i G. Tripković (2012) Praktične implikacije socijalnog kapitala - mreže u upotrebi. U: V. Sokolovska i M. Škorić (ur.), *Analiza socijalnih mreža II*. Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 44-66.
- (6) Burt, R. S. (1976) Position in Network. *Social Forces* 55(1): 93-122.
- (7) Burt, R. S. (1980). Models of Network Structure. *Annual Review of Sociology* 6: 97-141.
- (8) Burt, R. S. (2005) *Brokerage and Closure: An Introduction to Social Capital*. Oxford University Press: New York .
- (9) Coleman, J. S. (1988-89) "Social Capital in the Creation of Human Capital." *American Journal of Sociology* 94: 95-120.
- (10) Farr, J. (2004) "Social Capital: a conceptual history". *Political Theory* 32(1): 6-33.
- (11) Farrington, D.P. (2007) Childhood Risk Factors and Risk-Focused Prevention. U: Maguire, M., R. Morgan and R. Reined (ur.), *The Oxford Handbook of Criminology* (4-th edition). New York: Oxford University Press, str. 602-640.
- (12) Field, J. (2008) *Social Capital*. London and New York: Routledge.
- (13) Galea, S., A. Karpati and B. Kennedy (2002). Social Capital and violence in the United States, 1974-1993. *Social Science and Medicine* 55(8): 1373-1383.
- (14) Hagan, J. and B. McCarthy (1997) *Mean Streets: Youth Crime and Homelessness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (15) Hagan, J., H. Merkens and K. Boehnke (1995) Delinquency and disdain: social capital and the control of right-wing extremism among East and West Berlin youth. *American Journal of Sociology* 100(4): 1028-1052.
- (16) Halpern, D. (2005) *Social Capital*. Polity Press: Cambridge.
- (17) Ignjatović, Đ. (2009) *Teorije u kriminologiji*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

- (18) Ignjatović, Đ. (2010) *Kriminologija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- (19) Kostova, T. and K. Roth (2003) Social Capital in Multinational Corporations and a Micro-Macro Model of Its Formation. *The Academy of Management Review* 28(2): 297-317.
- (20) Kovačević, D. (2003) Adolescent-šok za porodicu i kako ga prevazici. U: Čurčić, V. (ur.), *Adolescencija – traganje za smislom*. Beograd: AB TAŠ, str. 69-74.
- (21) Kposowa, A., G. K. Singh and K. D. Breault (1994) The effects of marital status and social isolation on adult male homicides in the United States. *Journal of Quantitative Criminology* 10(3): 277-289.
- (22) Lin, N. (1999) Social Networks and Status Attainment. *Annual Review of Sociology* 25: 467-487.
- (23) Lin, N. (2001/2003) *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge University Press: Cambridge.
- (24) McCarthy, B., J. Hagan and M. J. Martin (2002) In and out of harm's way: violent victimization and the social capital of fictive street families. *Criminology* 40(4): 831-865.
- (25) Messner, S.F., E. P. Baumer and R. Rosenfeld (2004) Dimensions of Social Capital and Rates of Criminal Homicide. *American Sociological Review* 69(6): 882-903.
- (26) Newborn, T. (2007) Youth Crime and Youth Culture. U: Maguire, M., R. Morgan and R. Reined (ur.), *The Oxford Handbook of Criminology* (4th edition). New York: Oxford University Press, str. 575-601.
- (27) Portes, A. (1998) Social Capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology* 24: 1-24.
- (28) Putnam, R. D. (2000/2008) *Kuglati sam: slom i obnova američke zajednice*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- (29) Sampson, R. J. and W.B. Groves (1989) Community Structure and Crime: Testing Social Disorganization Theory. *American Journal of Sociology* 94: 774-802.
- (30) Sampson, R. J., J. D. Morenoff and F. Earls (1999) Beyond social capital: spatial dynamics of collective efficacy for children. *American Sociological Review* 64(5): 633-660.
- (31) Sampson, R. J., S. W. Raudenbush and F. Earls (1997) Neighborhoods and violent crime: a multilevel study of collective efficacy. *Science* 277: 918-924.
- (32) Schultz, T. W. (1961) Investment in Human Capital. *American Economic Review* 51: 1-17.

- (33) Smith, B. W., K. J. Novak and D. C. Hurley (1997) Neighborhood crime prevention: the influences of community-based organizations and neighborhood watch. *Journal of Crime and Justice* 20(2): 69-86.
- (34) Smith, D. J. (2007) Crime and the Life Course. U: Maguire, M., R. Morgan and R. Reined (ur.), *The Oxford Handbook of Criminology* (4-th edition). New York: Oxford University Press, str. 641-683.
- (35) Smith, E. S. (1999) The effects of investments in the social capital of youth on political and civil behaviour in young adulthood: a longitudinal analysis. *Political Psychology* 20(3): 553-580.

THE APPLICATION OF CONCEPT OF SOCIAL CAPITAL IN THE STUDY OF CRIME

This paper analyzes the effects of different components of social capital (social networks, cooperative norms, informal sanctions and trust) on criminal activity. Specificity of relationship between social capital and crime is presented on individual - micro level, by analysing the nature of social capital of offenders and victims; meso level, by analyzing the social context and environmental context within which crime is taking place, and finally, at the macro level, where attention is paid to regional and national differences in social capital and its impact on crime rates. Positive effects and the role of social networks in preventing crime is represented, among others, by the index of "collective efficacy" and the "neighbourhood watch". Special attention is paid to "negative" social capital, specifically the "criminal capital", which focuses on deviant social network.

KEYWORDS: social capital / criminal / "criminal capital" / social cohesion / "negative" social capital